

FRANJA HERCOG I RUŽA ŠULMAN ČELNICI ANTIFAŠISTIČKE BORBE U SEVERNOM BANATU, 1941.*

Apstrakt. Ruža Šulman i Franja Hercog bili su dvoje pripadnika po broju malog ali po delima i značaju u svetskoj istoriji velikog jevrejskog naroda. Ruža je rođena i umrla u današnjem Zrenjaninu, nekadašnjem Velikom Bečkereku i Petrovgradu. Franja je samo jedan deo svog života proživio u ovom gradu. Oboje su ostavili dubokog traga u istoriji Zrenjanina, Banata, pa i Vojvodine. Posebno u borbi protiv nemani nacizma i fašizma.

Gljučne reči: Jevreji, komunisti, antifašistička borba, Jugoslavija.

U čelnike antifašističke borbe u srednjem Banatu, u današnjem Zrenjaninu i okolini, neosporno spadaju Ruža Šulman i dr Franja Hercog. Ovo dvoje tada mladih ljudi su bez dvoumljenja i smelo, sa svojim istomišljenicima, drugovima i prijateljima, partijskim kamaratima, ali i uopšte slobodarima i antifašistima – krenuli u borbu protiv fašizma.

Obaveza svih časnih ljudi iz Banata, posebno Ružinih i Franjinih sunarodnika, je da ne dozvole da oni i njihovo delo padnu u zaborav. Tom cilju posvećen je i ovaj rad.

RUŽA ŠULMAN

Rođena je od oca Emanuela, Jevrejina, i majke Tereze Mesman, Nemice, 6. oktobra 1917. godine.

Ružin otac i stric bili su od onih Jevreja koji su pripadali naprednom demokratskom i radničko sindikalnom pokretu u tadašnjem Velikom Bečkereku.¹ Ta činjenica je svakako bila značajna za njen život, jer se već kao dete upoznala sa teškim životom radnika i seljaka, gradske i seoske sirotinje, rečju ljudi koji su živeli samo od svoga rada. Tako je već u

* Ovaj rad je učestvovao 2001. godine na 45. Nagradnom konkursu Saveza jevrejskih opština Jugoslavije.

¹ Današnji Zrenjanin se od svog nastanka, u XIV veku, do 1935. zvao Petrovgrad, a potom, od 1935. do 1941. Petrovgrad, pa od 1941. do 1944. Veliki odnosno Gros Bečkerek, pa opet zakratko Petrovgrad, a od 1947. do danas Zrenjanin.

Ruža Šulman

ranoj mladosti shvatila da protiv socijalnih razlika za bolji život "poniženih i uvređenih" treba voditi baskompromisnu i neprekidnu borbu. Otuda nije nimalo čudno da se već kao učenica Trgovačke akademije², u to vreme elitne srednje škole, uključila u napredni omladinski pokret. Štaviše, 1936. godine postala je član Saveza komunističke omladine Jugoslavije, jer je i ona kao i neki drugi mladi ljudi šircm ove zemlje mislila da je to organizacija koja prednjači u borbi za bolji život obespravljenih. Zbog svojih ideala i aktivnosti koja se nije dopadala većini nastavnika ni upravi škole, pred samu maturu, isključena je iz Akademije. Isključenje iz škole nije omelo Ružu da nastavi svoju revolucionarnu aktivnost. Kada je posle isključenja ovu odlučnu devojkku sreo jedan njen profesor, koji joj je bio naklonjen, upitao je šta radi, Ruža mu je ponosno odgovorila: "Radim, delim letke sa drugovima!"³ Nekako u to vreme, krajem 1936. i početkom 1937, konstituiše se napred-

2 Baštinik te škole je današnja Srednja ekonomska škola u Zrenjaninu, čak je dugi niz godina posle rata ova škola i bila u zgradi nekadašnje Trgovačke akademije.

3 Izjava Tereze Lukač, sestre Ruže Šulman, data autoru ovog rada, 20. 04. 1979. godine

no orijentisani pokret vojvodanske omladine OMPOK.⁴ U tom pokretu Ruža Šulman je bila jedna od najaktivnijih i najangažovanih devojaka, ne samo u rodnom gradu i severnom Banatu već u celom Banatu, pa i u Vojvodini. Odmah je postala član rukovodstva mesne organizacije OMPOK-a u tadašnjem Petrovgradu (današnjem Zrenjaninu) zajedno sa mladim ali već afirmisanim prvacima toga naprednog pokreta Vladimirom Kolarovim Kočom, svojim voljenim mladićem i Stevicom Jovanovićem.⁵ Sa Vladimirom Kolarovim Kočom, ili kako su ga Ruža i njegova majka zvale – Vlajko, Ruža je izabrana u Oblasni odbor OMPOK-a za severni Banat.

Aktivnosti Ruže Šulman se nisu iscrple i završile u ompokovskim relacijama. Ona je bila aktivna još na više mesta i u mnogim pravcima, naročito nakon zabrane OMPOK-a. U periodu od 1938. do 1940. godine (do zabrane URSS-ovih sindikata) bila je član mesne organizacije Saveza privatnih nameštenika i činovnika URSS-ovih sindikata i jedini komunisti koji je delovao u toj podružnici. Inače, član tog sindikata je postala pošto je, u međuvremenu, privatno završila Trgovačku akademiju. Sa profesorkom Zorom Krdžalić Zagom imala je vodeću ulogu u ženskom pokretu u našem gradu i okolini. Pored Emilije Kolarov Mile⁶, već pomenute Zore Krdžalić, Ljubinke Vukov, Olge Ubavić i Đurđevke Jovanov⁷, upravo je ona jedna od najzaslužnijih što je ovaj pokret, do tada uglavnom feministički, tokom 1939. godine postao veoma progresivan, borben, čak revolucionarno orijentisan. Jedna od najuspešnijih akcija i najimpozantnijih manifestacija ogranka ovog pokreta u ondašnjem Petrovgradu (današnjem Zrenjaninu) bio je zbor za žensko pravo glasa. U pripremama, organizaciji i na samom zboru ona je spadala u najviđenije protagoniste. Zato je i bila izabrana u Akcioni odbor ženskog naprednog pokreta u Petrovgradu. Na ovom zboru, koji je održan u sali gradskog Crvenog krsta, u nedelju 10. decembra 1939. godine, Ruža je govorila u ime naprednih i demokratski orijentisanih omladin-ki.⁸ Smelo i vatreno se založila za to da i omladinke imaju jednaka prava kao i ostale žene. Ovaj zbor je dobro primljen od skoro celokupne javnosti u gradu.⁹

Osim toga što je bila aktivna u ženskom pokretu, Ruža je bila angažovana i kao javni i kulturni radnik. Bila je član dramske sekcije Ratarske omladine¹⁰ u gradskom kvartu

4 Omladinski kulturno-privredni pokret

5 Stevica Jovanović Jova, potonji narodni heroj Jugoslavije

6 Inače, Emilija Kolarov Milla, vaspitačica po struci, zabavljica, kako se onda taj poziv nazivao, bila je majka ružinog mladića, druga, prijatelja i partizanskog saborca protiv fašizma Vladimira Kolarova Koče, zvanog Vlajko.

7 Sve ove su bile u naprednom demokratskom pokretu uopšte, kao i komunističkom, a potom, kao i Ruža, od 1941. u narodnooslobodilačkom pokretu.

8 Već u letku za taj zbor je najavljena da će govoriti u ime omladinki – vidi: Narodni muzej Zrenjanin, Letak za žensko pravo glasa iz decembra 1939. godine, original, inv. br. 110.

9 "Politika", br. 11.326, 11 XII 1939, 10; ŽDan", br. 289, 12. 12. 1939, 40.

10 Ratarsku omladinu je u Kraljevini Jugoslaviji organizovala Zemljičarska stranka, koja je bila jedna od

Gradnolica u kojem su živeli prevashodno zemljoradnici. U tom delu grada stanovao je i njen mladić Vladimir Kolarov Koča, jer je tu bilo zabavište u kojem je bila zaposlena njegova majka Emilija, popularna teta Mila. Inače, Ružin mladić Koča, ili Vlajko, bio je među najistaknutijim javnim i kulturnim radnicima u tadašnjem Petrovgradu. Iako je bio student arhitekture, bavio se književnim radom, pisao je poeziju i prozu. Ovo dvoje komunikativnih i skoro svakome prijemljivih mladih ljudi, Ruža i Koča, bili su aktivni i u Udruženju akademičara, u skautima, u Sokolu, esperanto-udruženju, Crvenom krstu i na još mnogo mesta i u mnogim organizacijama i udruženjima. Vodili su biblioteke Ratarske omladine i Narodnog univerziteta, među čijim glavnim osnivačima su inače bili. Ruža je u čitaonicama pomenutih biblioteka popodne izdavala knjige, a uveče je bila angažovana na drugim mestima. Organizovala je sa Kočom probe dramske sekcije, vodila konferansu, inicirala delovanje i prisustvovala probama hora Ratarske omladine i Sokola. Pored toga pohađala je kurs za dobrovoljne bolničarke Crvenog krsta kao i kurseve nekoliko jezika (esperanta, nemačkog, mađarskog, jevrejskog). Radila je na opismenjavanju nepismenih i jedva pismenih, u prvom redu mladih radnika i zemljoradnika – ratara, kako se to onda govorilo. Podučavala je mnoge u računu (matematici), naročito đake. Uvek vedra, nasmejana, neumorna, spremna za razgovor i pomoć. Gde god bi se pojavili Ruža i njen Vlajko, onako vedri i zaljubljeni, a ipak ozbiljni, budili su optimizam, vedrinu, spremnost mladih na akciju. Uz svoga Vlajka, Ruža je uvek bila među glavnim organizatorima zabava, igranki, izleta. Okupljala je i organizovala omladinu u samom gradu, ali je po istom poslu odlazila i u okolna sela.¹¹

Svestrana Ružina aktivnost nije ostala nezapažena u redovima komunističkog, tada se smatralo avangardnog i progresivnog pokreta. Ona je za svoj rad nagrađena tako što je postala član Mesnog komiteta KPJ u Petrovgradu, potom sekretar MK SKOJ-a u istom gradu i najzad član Pokrajinskog komiteta SKOJ-a za Vojvodinu.¹² Ruža je pripadala onim skojevskim i partijskim kadrovima koji su u tadašnjem Petrovgradu izrasli u mlade ali sposobne i neumorne aktiviste i rukovodiocce kao što su bili Svetozar Marković Toza, Sonja Marinković, Stevica Jovanović¹³, Vladimir Kolarov Koča, Olga Ubavić, Ratko Purešević, Mihajlo Predić Miša i drugi.¹⁴

Razuđena delatnost Ruže Šulman, tim pre što se družila s Kolarovim, Markovićem, Jovanovićem, Ubavićevom i drugim sumnjivim zbog "komunističke aktivnosti" zaintereso-

11 Narodni muzej Zrenjanin, zbirka II, inv. br. 112, Podaci za biografiju Ruže Šulman, 2-3.

12 Žarko Zrenjanin Uča, Izabrani spisi, Novi Sad, 1974, 267; Svetozar Marković Toza, Izabrani spisi, Novi Sad, 1974, 360-361.

13 Svetozar Marković Toza, Sonja Marinković, Stevica Jovanović zbog toga što su bili članici antifašističke i antiokupatorske borbe posle Drugog svetskog rata proglašeni su za narodne heroje Jugoslavije

14 Vladimir Kolarov Koča zvani i Vlajko, student arhitekture, Olga Ubavić, Ratko Purešević i Mihajlo Predić Miša, svi studenti medicine, bili su među članicima antifašističke borbe u današnjem Zrenjaninu, Banatu i Vojvodini. Svi su pali u toku te borbe, 1941-1942. godine.

vala je petrovgradsku policiju. Držala je ona ovu mladu Jevrejku na oku, i budno pratila njeno kretanje, delovanje, kontakte i slično. Prikupivši od svojih denuncijanata i agenata podatke o njoj, policija je i nju uvrstila u red sumnjivih "zbog komunizma" a to je onda značilo maltene državnih neprijatelja. (Primera radi, razne profašističke, antijugoslovenske, antisemitske i druge reakcionarne organizacije i udruženja, kao što je bio Kulturbund, u kojem su tada već uveliko dominirali hitlerovci, policiji nisu smetale.) Ruža je, dakle, postala sumnjiva, pa su i vlasti i policija čekale povoljan trenutak da se obračunaju sa ovom hrabrom devojkom. Taj pokušaj obračuna policije sa Ružom Šulman dogodio se u proleće 1940. godine. Uoči 1. maja te godine u Petrovgradu i okolini, kao i u drugim delovima Vojvodine, rasturan je prvomajski letak KPJ. Povodom toga u ovom gradu i nekim okolnim selima uhapšena je jedna velika grupa najistaknutijih komunističkih čelnika i aktivista. Među ovim uhapšenim komunistima, na čelu sa Žarkom Zrenjaninom, tadašnjim političkim sekretarom PK KPJ za Vojvodinu, Ruža Šulman je bila jedina ženska osoba. U toku istrage policija se posebno surovo i nemilosrdno okomila baš na nju. Nadali su se da će je kao nežnu i krhku devojku najlakše slomiti. Satima i danima su je tukli i mučili, zajedno sa njenim Kočom. Kožu i meso su joj otkidali sa nogu. Ruža je i to izdržala. Na jednom saslušanju je rekla:

"Razumela sam zašto se okrivljujem, ne priznajem da sam kriva..."

... Petog maja tukli su me u policiji u četiri maha po rukama i nogama. Prekidali su tuče i metalni mi noge u hladnu vodu. Za to vreme su tukli Kolarova."¹⁵

Na lekarskom pregledu izjavila je da ima bolove "... koji potiču od zlostavljanja, tj. od tuče, ali se nije žalila pošto je smatrala da ovo mesto nije za žaljenje."¹⁶ Ova nežna devojka imala je čeličnu volju, nesalomiv duh i nepokolebljiv moral. To se dojmilo i policajaca i agenata, okorelih zlikovaca koji su je mučili, čak su i ti neljudi priznavali da Ruža ima vanrednu moralnu snagu.¹⁷ O njenoj hrabrosti i optimizmu neka posvedoči odlomak iz njenog pisma, koje je 7. jula 1940. iz zatvora Okružnog suda u Petrovgradu uputila svojoj majci.

"Petrovgrad, 7. 7. 1940.

Draga anjuka,

Tvoje poslednje pismo me je mnogo zabrinulo. Ti si postala malodušna i to baš sada kada nemaš više ni najmanje razloga za to. Ako ti je teško, a ti nemoj više pisati, samo nemoj biti tužna i malodušna. Budi vedra i hrabra

15 MR-DO, br. 7098. Zapisnik sa saslušanja Ruže Šulman kod istražnog sudije Okružnog suda u Petrovgradu

16 MR-DO, br. 7092. Zapisnik sa mišljenjem i nalazom lekara i sudskog veštaka po pregledu šesnaestorice političkih zatvorenika u Okružnom sudu u Petrovgradu

17 NMZ, Podaci za biografiju Ruže Šulman, Zbirka II, inv. br. 112, 3.

*kao što sam ja. Izgleda da je teže imati nekoga u zatvoru nego sedeti u njemu. (Kod mene je dupli slučaj!)*¹⁸ *Ovde su tri žene, seljanke, koje imaju decu i muževe i sada je vreme najvećeg rada na polju, (žetve – prim. M. C.) pa ne možeš zamisliti kako im je teško. Sve su plakale kada su prvi put ušle u sobu, ali najdalje za jedan sat ja sam već uspela da ih nasmejem i ohrabrim i sada se već po ceo dan kidamo od smeha...*¹⁹

Pored Žarka Zrenjanina Uče i Svetozara Markovića Toze, političkog i organizacionog sekretara PK KPJ za Vojvodinu, i svog voljenog Vlajka – Vladimira Kolarova, ona je imala najbolje držanje, kako se to onda govorilo u komunističkom žargonu. I u toku istrage i na samom sudskom procesu. Ovaj proces se završio velikom pobedom komunista. Većina optuženih bila je oslobođena usled nedostatka dokaza i brilijantne odbrane koju su vodili advokati Slobodan Maletić i dr Dušan Bratić. (Ovaj drugi je posle Drugog svetskog rata bio jedan od prvih jugoslovenskih ambasadora u Izraelu²⁰) Mnogi građani Petrovgrada, dosta naprednih ljudi iz bliže i šire okoline, pa i mnogo šira javnost pomno su pratili ovaj proces. Pričalo se tada u Petrovgradu da je i Radio-Moskva, što ne bi bilo čudno, izveštavala o njemu. Mnogim demokratski orijentisanim ljudima držanje komunista, iako nisu prihvatili tu ideologiju, bilo je simpatično. Članovima SKOJ-a i KPJ, pak, držanje Ruže i njenih drugova bilo je živu primer kako se treba držati pred, kako su komunisti govorili, klasnim neprijateljem. Kada se proces završio, prilikom izlaska optuženih iz zatvora Okružnog suda u Petrovgradu, oktobra 1940, masa komunista, članova KPJ i skotjevaca, ali i drugih naprednih, demokratski orijentisanih i antirežimski raspoloženih ljudi oduševljeno su dočekali Ružu i njene drugove ispred zgrade zatvora. Jedna grupa mladića i devojaka uručila je Ruži buket crvenih ruža. Tako su joj na najlepší način izrazili divljenje i poštovanje.²¹

Posle izlaska iz zatvora za ovu hrabru devojku bilo je sasvim normalno da nastavi sa revolucionarnom i antifašističkom delatnošću. Nakon okupacije naše zemlje ona je postala jedna od najaktivnijih u pripremama za ustanak u Petrovgradu (tada Bečkereku) i okolini. Pošto je pre rata završila tečaj za dobrovoljne bolničarke, najverovatnije po direktivi svoje partije, Ruža je izabrana za rukovodioca Narodne pomoći pri Okružnom komitetu KPJ za severni Banat. (Ta delatnost ju je povezala sa Sofijom Marinković Sonjom, ruko-

18 Ruža tu misli na svog mladića Vladimira Kolarova Koču, kojeg su pored Žarka Zrenjanina i Svetozara Markovića najsurovije mučili. Koči su stavljali olovke između prstiju i, stiskajući ih, neke polomili.

19 NMZ, Pismo Ruže Šulman majci iz Okružnog zatvora u Petrovgradu, 7. jula 1940. godine, original, inv. br. 374.

20 Dušan Bratić je u periodu od 1948. do 1953. bio vanredni jugoslovenski poslanik i opunomoćenik ministra u Švedskoj, Danskoj i Izraelu. (Miodrag Cvetić, Biografija dr Dušana Bratića, rukopis 4)

21 Miodrag Cvetić, Crvena Ruža, Ulaznica, časopis za kulturu, umetnost i društvena pitanja, Zrenjanin, godina XIII, oktobar 1979, br. 68, 59.

vodiocem Narodne pomoći za celu Vojvodinu.) Rukovodila je prikupljanjem sanitetskog materijala, lekova, organizovala druge, mlade i stare, antifašiste na ovom poslu. Neumorno i sa njoj svojstvenim žarom ilegalno je u ovim aktivnostima okupila priličan broj naprednih i slobodarski orijentisanih devojaka i žena u gradu i okolini. Ruža je, kako smo već napomenuli, bila jedan od glavnih organizatora priprema za ustanak u Petrovgradu i okolini. Kao takva prisustvovala je početkom jula 1941. godine, pored niza drugih sastanaka, jednom veoma važnom. Na njemu je definitivno odlučeno da se u severnom Banatu dignu ustanak.²²

Već od sredine aprila 1941. godine, kada su nemačke jedinice ušle u Petrovgrad, kojem su vratili stari naziv Gros Bečkerek, Ruža je bila u nevolji. Posle svega nekoliko dana počelo je traganje za komunistima, ali i sa pogromom Jevreja. Ruža je po obe osnove bila u velikoj opasnosti. Zaista, već prve noći po ulasku jedinica Trećeg rajha i instaliranju okupatorske vlasti do zuba naoružani SS-ovci su upali u kuću Ružinih roditelja tražeći nju. Kao i o njenom mladiću Koči, i o Ruži su nemačke okupatorske vlasti dobile podatke od agenata predratne policije. Ali, i od onih Nemaca koji su bili Ružini školski drugovi, poznanici ili su sa njom delovali u nekim predratnim udruženjima i organizacijama. Uostalom bila je polu-Nemica, pa su je i po toj osnovi mnogi pripadnici nemačke nacionalnosti znali. Konačno, bila je dobro poznata u javnom, posebno političkom životu ovog grada, ali i šire. Nisu je našli jer se već bila povukla u ilegalu. Sa svojim Kočom, kasnije komandantom partizanskog okružnog štaba za severni Banat, čiji je najbliži saborac bila, bratom Samuelom Frankom i još nekim saradnicima sklonila se u vinogradu Andrije Nićetina, oca njenog i Kočinog saradnika Zorana Nićetina Mire. Okupatorske vlasti su uporno tragale za Kočom i Ružom i u zoru 23. jula 1941. godine otkrile su njihovu bazu i uhapsile ih. Pohapsili su i njihove saradnike Lazu Nikina, Zorana Nićetina Miru, Samuela Franka. Uhapšen je i otac Zorana Nićetina, Andrija. O hapšenju Ruže Šulman i Koče Kolarova prefekt okupatorske policije za Banat, Franc Rajt, zapisao je: "Ovo hapšenje je od vanrednog značaja."²³ Njena majka Tereza i sestra Tereza (udata Lukač), bile su uhapšene kao taoci za Ružu. kad su Ruža, Koča i ostali uhapšeni dovedeni u zatvor Policijske prefektore za Banat, one su bile tamo. Sestra je kroz prozor svoje ćelije videla stravičan prizor. Zabeležila je da je videla "vojnike naoružane do zuba, postrojene u četvorougao, a u sredini tog četvorougla petoro isprebijanih, izmučenih ljudi. Jedva sam prepoznala svoju sestru Ružu... Prizor je bio stravičan: njih petoro a Nemaca stotinu. Koča, Ruža, Laza, Zoran... povikali su uglas: Dole fašizam! Živela narodna revolucija! Nemci su kundacima navalili na njih, zatim su ih odveli..."²⁴

22 Đorđe Momčilović, *Zrenjaninske vatre*, Zrenjanin, 1987, 305.

23 AB AK, 6283, Izveštaj Franca Rajta.

24 List "Dnevnik", 16 VII 1981, 16.

Dva dana i dve noći okupatorski policajci i agenti, nacistički dželati, strašno su mučili Ružu i Koču. Posebno su se na nju okomili jer su znali da u njoj teče nemačka ali i jevrejska krv. To ih je dodatno žestilo i razdraživalo. Shvativši da od ovo dvoje mladih ljudi, telom nežnih, ali duhom jakih, neće ništa saznati o narodnooslobodilačkom i antifašističkom pokretu, streljali su ih nadomak voljenog grada 26. jula 1941. godine. Dok su ih u zoru toga dana sa još trojicom pripadnika NOP-a, Samuelom Frankom, kojem je Ruža bila sestra od ujaka, Stojanom Arsenovim i Tiborom Aldanom Bocijem (ova dvojica su bili iz Kinkinde) vodili na stratište, Ruža i Koča su klicali slobodi i pozivali na borbu protiv fašizma. Vera i nada u pobeđu nad fašizmom nije ih napuštala ni uoči smrtnog časa! Pre samog streljanja šef agenata Jozef Vilhelm, zvan "Krvavi Vilki", ponudio je Ruži, kao polu-Nemici, da sarađuje sa okupatorom i da se tako spasi smrti. Ona je s gađenjem odbila njegov predlog. Ponosno razgrnuvši i isturivši svoja nežna prsa rekla je: "Nikada! Umirem za slobodu!" Krvavi Vilki joj je pucao u grudi...²⁵

Tako je Ruža Šulman junački otišla u smrt sa svojim voljenim mladićem, sa svojim Vlajkom. Bili su vereni, ali nisu stigli da sklope brak, zasnuju porodicu... Svoju ličnu sreću stavili su u drugi plan. U prvom planu je bila borba protiv zla, protiv fašizma, za slobodu i sreću većine ljudi. Njihovi životi i njihova ljubav sagoreli su u ognju te borbe. Iza njih su ostale Vlajkove reči iz njegove pripovetke "Dva pupoljka", koja je, kao i većina njegovih priča i pesama bila posvećena Ruži.²⁶

DR FRANJA HERCOG

Rođen je u Segedinu, 1916. kao najmlađe dete oca Filipa – Franje i majke Sidonije, devojčako prezime Bek. Detinjstvo je proveo u banatskom selu Padeju u koje se njegova porodica doselila iz Segedina. Jedno vreme Filip i Sidonija su živeli u ovom selu, obrađivali zemlju, vodili trgovinu građevinskim materijalom i podizali svoje šestoro dece. Vredna, sposobna i preduzimljiva, porodica Hercog se iz tog mesta preselila u Veliki Bečkerek. Samo je srednji sin Pavle ostao u Padeju da i dalje vodi pomenutu trgovačku radnju.²⁷

Franja je u gradu, V. Bečkereku, pohađao gimnaziju.²⁸ Kao đak viših razreda ove veoma cenjene i elitne škole, zbližio se sa svojim vršnjacima Stevanom Jovanovićem Stevicom i Mihajlom Predićem Mišom, kao i neku godinu starijim Vladimirom Kolarovim Kočom i

25 NMZ, Zbirka II, inv. br. 112, 3 (O hrabrom Ružinom držanju saznalo se u istragama protiv onih okupatorskih policajaca i agenata kojima je posle rata suđeno u Petrogradu, današnjem Zrenjaninu, i Jugoslaviji uopšte).

26 Vladimir M. Kolarov, "Dva pupoljka", Jugoslavenski dnevnik.

27 Dušan Radaković, Aleksandar Janković, Saga o porodici Hercog, Beograd 2000, 14

28 NMZ, Izjava Natalije Hercog, supruge Franje Hercoga, Zbirka II, inv. br. 211, 1

Dr Franja Hercog

Ratkom Pureševićem. Ovi progresivno orijentisani mladići privukli su i Franju u napredni demokratski pokret koji je postojao u ovom gradu i u koji se uključilo dosta gimnazijalaca. Prve zadatke u tom pokretu dobijao je od Kolarova; rasturao je naprednu literaturu, naročito francuske, nemačke i ruske klasike, knjige Dž. Londona, Maksima Gorkog, Ap-tona Sinklera i drugih. Već tada se isticao i kao sportista, posebno je, kao i njegov malo stariji školski drug Ratko Purešević, dobro igrao fudbal.²⁹

Nakon završetka gimnazije Franja se 1935. upisao na Medicinski fakultet zagrebačkog Sveučilišta. Tako je krenuo stopama starijeg brata Andrije – Bandija koji je u Lajpcigu već studirao medicinu.³⁰

Vojvođanski studenti su se okupljali oko akademskog kluba "*Mihajlo Polit – Desančić*" i posebno oko vojvođanske studentske menze, koja je naročito dobro služila siromašnim studentima. Tu je Franja najpre bio blagajnik, pa ekonom, a onda i predsednik menze.

29 NMZ, Izjave Vasilija Turkulja iz Zrenjanina data autoru ovog rada, Zbirka II, inv. br. 175, 1; inv. br. 210, 1

30 Saga o porodici Hercog, Beograd 2000, 14 – 15

To je bilo veliko priznanje i čast koju su mu ukazale kolege i zemljaci ali i velika obaveza. Pored učenja i davanja ispita on je morao da brine i o radu i organizaciji menze, a to nije bilo nimalo lako, poglavito stoga što su u tom periodu, u jednoj još uvek nerazvijenoj i siromašnoj zemlji kao što je bila tadašnja Kraljevina Jugoslavija – bili jaki recidivi Velike svetske ekonomske krize. To znači da je velik broj žitelja u tadašnjoj Jugoslaviji teško izlazio na kraj sa velikom besparicom na jednoj strani i svakodnevnim poskupljenjima na drugoj. Pod Franjinim rukovodstvom, u takvim nepovoljnim uslovima, menza je vrlo dobro funkcionisala na zadovoljstvo svih njenih abonenata. Pored osnovnih studentskih obaveza, učenja i davanja ispita, kao što je već rečeno, i rada u menzi, Franja je davao osetan doprinos naprednom studentskom pokretu zagrebačkog Sveučilišta. Naročito u sukobu sa frankovačkim elementima i ustašama u studentskim organizacijama i na samom Sveučilištu. Franja je bio njihov žestoki protivnik, jer su ovi reakcionari, između ostalog, bili zagovornici i nosioci najmorbidnijih ideja, između ostalih i antisemitizma. Iako u to vreme nije bio član KPJ, on je sa drugim demokratski orijentisanim studentima, među kojima je bilo i komunista, koji su se u tim akcijama posebno isticali i predvodili ih, popularisao antifašističke ideje. Ta aktivnost je naročito bila intenzivna u drugoj polovini 1940. godine i na samom početku 1941. godine. Osnovni vid te aktivnosti odvijao se putem takozvanih "letećih mitinga". To su bile akcije kad jedan ili nekoliko studenata, u zgodnom momentu okupljenima izbacili nekoliko parola kao npr: "*Dole fašizam!*", "*Živela sloboda!*", "*Živela demokratija!*", ali i "*Živeo SSSR!*" pa čak i "*Živeo komunizam!*" To nije bilo nimalo lako i bezazleno u Zagrebu u kojem su frankovci i ustaše već uveliko javno istupali. Naprotiv, bilo je veoma opasno: s jedne strane, takve studente je vrebala i progonila policija, a s druge strane frankovci i ustaše. U tim letećim mitinzima Franja je bio živo angažovan. Jedna od takvih akcija u kojoj se on posebno istakao i, dakako, izložio pomenutim opasnostima bila je ona pred Zagrebačkim kolodvorom. On je tada održao pravi mali govor na pomenutu temu i uz pomenute parole. Na takvom mestu, vrlo prometnom, to je bilo posebno opasno, jer je tu bilo veoma mnogo policije i žandarma, uniformama ali i u "civilu", agenata, doušnika, i konfidenata od svake ruke. Plus frankovaca i ustaša. Ali bilo je mnogo i sveta tako da je to bilo jako izazovno mesto za takvu akciju. Bio je potreban samo hrabar i beskompromisan borac. A Franja Hercog je pokazao više puta da je čovek takvog kova.

Kao student Franja nije prekidao vezu sa gradom u kojem mu je živela porodica i koji je mnogo voleo. Za vreme ferija dolazio je u Bečkerek (od 1935. godine Petrovgrad) i srećao se sa drugovima i prijateljima sa kojima je ostao u bliskim i srdačnim vezama. U ovom gradu nastavio je da se bavi fudbalom koji je počeo da igra još kao gimnazijalac. U fudbalskom timu AK "*Obilić*" igrao je levog beka, a njegov prijatelj i drug Ratko Purešević, centarfora. "*Ljubiteljima fudbala i navijačima "Obilića" Franja Hercog je ostao u sećanju kao veliki borac, kakav je bio u svemu čime se bavio, ali i fer igrač. Ulazio je smelo i*

oštro u duele s protivnicima... Brz, čvrst, uporan, ali i pronicljiv i dobar tehničar, jednom rečju inteligentan fudbaler. Bio je preteča današnjih modernih bekova. Mi, mladi igrači, puno smo naučili od njega... Sećam se da je nekoliko puta dolazio u svlačionicu da razgovara... To je bila prava retkost da prvotimac razgovara sa igračima podmlatka. Za nas je uvek imao lepu reč...³¹ U istoriji zrenjaninskog fudbala ime takvog čoveka i igrača je zapisano krupnim slovima.

Aprilski rat 1941. godine prekinuo je studije i životne planove Franje Hercoga, što znači da su se završile i njegove aktivnosti u naprednom demokratskom studentskom pokretu. Pred sam napad Sila osovine i njihovih satelita na Jugoslaviju Franja i njegov kolega sa fakulteta Mihajlo Predić Miša vratili su se u Petrovgrad. Takoreći odmah po dolasku povezali su se sa starim školskim drugovima, prijateljima i saradnicima Vladimirom Kolarovim Kočom, Stevicom Jovanovićem, Ratkom Pureševićem i drugima. Sa njima i drugim mladićima iz grada i okoline krenuli su u Pančevo da se prijave kao dobrovoljci za odbranu zemlje. Nisu primljeni. Međutim, ovi slobodarski i borbena raspoloženi momci ostali su uporni u nameri da brane svoju državu. Preko Beograda krenuli su ka zapadnoj Srbiji, prema Užicu. Tamo su ih sa ostalim dobrovoljcima stigle nemačke trupe i zarobile ih. Franja i Miša Predić, koji su sve vreme bili zajedno, strpani su u jedan transport ratnih zarobljenika koji je trebao da bude otpremljen za Nemačku. U Beogradu su nekako uspele, sa još dosta drugih vojnika, rezervista i dobrovoljaca, da pobegnu. U poslednjoj dekadi aprila opet su se ova dvojica mladića obrela u Petrovgradu.³² Po povratku Franja je uspostavio kontakt sa onima u koje je imao najviše poverenja (koji su mu bili najbliži prijatelji i drugovi). Sa Vladimirom Kolarovim Kočom i Ružom Šulman, u izvesnom smislu svojom sunarodnicom. Ona je uz svog mladića Koču, Žarka Turinskog Arsu, Voju Bošnjaka, Ratka Pureševića, takođe Franjinog bliskog prijatelja, bila jedan od glavnih organizatora priprema za ustanak u severnom Banatu. Koča ga je upoznao sa priprema za ustanak i Franja je bez dvoumljenja izrazio želju da se u njih uključi. Razgovoru Koče i Franje Hercoga prisustvovao je i Danilo Grujić Nikola, koji je već bio imenovan za komandanta Štaba partizanskih odreda Vojvodine i upravo je radio na priprema za formiranje tih odreda i dizanje ustanka u ovoj pokrajini. Danilo Grujić i Franja Hercog su se znali sa studija u Zagrebu, tako da su imali poverenja jedan u drugog. Ovaj ustanički čelnik dao je Franji zadatak da se prijavi u jevrejski sabirni logor u Petrovgradu. Okupatorska policija ga je preduhitрила, uhapsila ga je na ulici, ubrzo posle ovog dogovora. Osnovna aktivnost kojom je on u tom logoru trebalo da se bavi, i kojom se bavio kada je u nj dospao, bila je da podigne moral svojih sunarodnika, jer je većina njih bila jako uplašena, i da ih po mogućstvu organizuje. Ne bi li se nekako, postepeno, izvlačili iz logora i

31 NMZ, Zbirka II, inv. br. 210, 1

32 NMZ, Izjava Franje Hercoga, Zbirka II, inv. br. 81, 3

tako spašavali jer se slutilo da će ih zadesiti slična sudbina kao Jevreje u Nemačkoj i drugim okupiranim zemljama Evrope. Franja je iz tog sabirnog logora, u kojem režim nije bio naročito oštar (Nemci su takvim postupanjem hteli da zavaraju Jevreje u pogledu njihove dalje sudbine) održavao vezu sa Ratkom Pureševićem. Ratkova porodica je bila jedna veoma ugledna građanska familija i njemu, takođe, nije bilo teško da kontaktira sa Franjom. Ali, Ratko je ubrzo uhapšen; okupatorska policija je saznala od svojih ljudi, špiclova i denuncijanata, da je ovaj mladić jedan od glavnih organizatora priprema za ustanak u gradu i okolini. Kada ga je ščepala, ništa nije moglo pomoći ovom čelniku anti-fašističkog pokreta. Nisu mu pomogle stare veze njegovog oca, vrlo uglednog u Bečke-reku, sa jakim vezama u Beogradu, sa starim i novim saradnicima Nemaca, ni ogromne pare koje je nudio za otkup sina! Umesto Pureševića na vezu sa Franjom došao je njegov isto tako blizak prijatelj i kolega sa studija u Zagrebu, drug iz perioda dobrovoljačke euforije u aprilskom ratu, Mihajlo Predić Miša. Novi, aktuelan Franjin zadatak je bio da sa Predićem razmenjuje torbe. One su bile istovetne, one iz studentskih dana. Predić bi Franji predavao torbu sa hranom, što se od strane stražarske pratnje nekako tolerisalo, a Franja je njemu vraćao drugu, u kojoj je uvek bilo po nekoliko metaka, toliko dragoce-nih za borbu koja se pripremala. Franji je to polazilo za rukom jer je u jednom magacinu blizu železničke stanice i silosa radio baš na nekakvom sortiranju i pakovanju municije. Kada su pripreme za ustanak u gradu i okolini bile privedene kraju, Franja je imao još dva zadatka. Jedan je bio da organizuje bekstvo mladih Jevreja iz logora radi njihovog uključivanja u redove ustanika. Mnogi zatočeni jevrejski omladinci su to žarko želeli, ali su se bojali za svoje bliže i dalje rođake, prijatelje i sunarodnike koji bi ostali u logoru. Po-red toga Franja je – to je bio drugi njegov zadatak – pošto je dao vrlo precizne informaci-je rukovodstvu narodnooslobodilačkog pokreta o skladištu u kojem je radio, imao da od-ređenog dana i sata sačeka udarnu grupu sa Mišom Predićem na čelu. Grupa je trebala da u datom momentu upadne u taj magacin i pokupi oružje, a ono što ne bude mogla da ponese – da dignu u vazduh zapalivši skladište. Međutim, iz više razloga do te akcije nije došlo, a režim prema Jevrejima se pooštravao, Franja je rešio da pobjegne iz logora. Od drugova spolja, iz pokreta, dobio je saglasnost za to. Međutim, nije mu bilo lako da se odluči na taj korak, jer su njegovi najbliži bili u logoru.

Sredinom jula 1941. godine, Franja je pobjegao iz sabirnog logora za Jevreje u Petrov-gradu, stupio u vezu sa Žarkom Turinskim Arsom, komandantom okružnog partizan-skog štaba za severni Banat, i tako dospeo u Petrovgradski partizanski odred.³³ Pri-mljen je od strane partizana veoma predusretljivo jer se znalo da je prethodne zadatke, dok je bio u jevrejskom logoru, savesno i smelo obavljao, što je njegovim saborcima im-

33 NMZ, Stenogram boraca Petrovgradskog partizanskog odreda iz 1969. Zbirka II, inv. br. 71, 9.

ponovalo. Uz to, on im je kao student medicine i te kako bio potreban. Njegov osnovni zadatak je bio da se brine o zdravstvenom stanju boraca, o higijeni i sanitetu. O Franji se znalo da je do rata pripadao naprednom, u prvom redu studentskom ali i antifašističkom pokretu, bliskom levičarski orijentisanim i revolucionarnim organizacijama. Kao što su bili KPJ i SKOJ. Zato je, u duhu ondašnje prakse, u znak priznanja za ono što je dotle učinio, Franja primljen u članstvo KPJ. Ubrzo potom on je od strane Danila Grujića Nikole, komandanta Štaba partizanskih odreda Vojvodine i Svetozara Markovića Toze, komesara istog štaba, imenovan za komesara Petrovgradskog partizanskog odreda. Posebno se istakao u napadima na poljske čuvare, poljsku ili takozvanu feldspoliciju, u cilju otimanja oružja. Njegov saborac Dušan Obradović Mile je, posle rata, o njegovom držanju u akcijama veoma lepo kazivao. *"Tu je vrlo bio dobar Franjo Hercog... On je bio stariji od mene i kudikamo spretniji... tako bi me naučio... kad pridemo da stanemo na puške. Dodeš onako iznenada, staneš nogom na pušku..."*³⁴ Pored toga Franja je učestvovao i u akcijama paljenja pšenice. O tome je posle rata interesantno pripovedao.

*"Bili smo obučeni uglavnom onako u civilna odela kako je ko došao od kuće. Nastojali smo da se prerušimo u zemljoradnike koji rade na njivi. Ja sam imao opanke na nogama mada ih do tada nikad u životu nisam nosio. Na glavi sam imao onako pravi banatski propali šešir... Imao sam... motiku..."*³⁵

Uskoro nakon toga, krajem jula 1941. godine, ovaj odred je sadejstvujući sa ilegalcima iz samog Petrovgrada (Bečkerek), pokušao sa većim sabotazama i oružanim akcijama protiv okupatora. Ali, neprijateljske vojne formacije bile su daleko brojnije od partizana, dobro naoružane, samouverene zbog dotadašnjih uspeha, neke već i dobro prekaljenje u osvajanjima Čehoslovačke, Poljske, Francuske, zemalja Beneluksa, Norveške. Zato je ovaj pokušaj veće akcije protiv neprijatelja doživeo neuspeh. Ovaj, kao i drugi odredi u severnom Banatu, bio je tek u osnivanju; dakle još uvek je bio malobrojan, slabo naoružan, sa dosta zastarelim oružjem, sem ponekog pojedinca, borci neiskusni i nevični ratovanju uopšte, posebno partizanskom. Uz to tu je i ravan teren, bez većih uzvišenja i kompleksa šuma, sa velikom koncentracijom nemačkog življa i posebno vojske. Zato je Petrovgradski odred pretrepeo neuspeh i bio rasturen.³⁶

Franja Hercog i njegovi saborci Senji Mihalj i Kosta Đurić su ostali u jednoj od grupa pošto se odred rasturio da bi se lakše izvukao iz okruženja. Dogovorili su se da nekako uspostave vezu sa svojim. Senji i Đurić su krenuli ka južnom Banatu s ciljem da tamo pro-

34 NMZ, Izjava Dušana Obradovića Mila, borca Petrovgradskog partizanskog odreda 1941. Zbirka II, inv. br. 80, 4 – 5.

35 NMZ, Zbirka II, inv. br. 81, 8.

36 Đorđe Momčilović, Banat u narodnooslobodilačkom ratu, Beograd, 1977, 79.

nađu neku vezu, a Hercog je trebalo da se vrati u Petrovgrad (Bečkerek) sa istim zadatkom. Došavši u grad svratio je kod svoje sestre Julije i zeta Milorada Carana. Za izvesno vreme je našao sklonište kod sestre i zeta, to jest kod zetovog oca Rade Carana.³⁷ Uzaludno je pokušavao da uhvati vezu sa nekim iz pokreta, posebno sa Žarkom Turinskim Arsom. Okupator je bio u ofanzivi a pokret vrlo uzdrman, pa Arsa nije bio u gradu, već negde na terenu. Neki od čelnika pokreta, Franjini bliski saradnici, kao Vladimir Kolarov Koča, Ruža Šulman, bili su već streljani, neki kao Ratko Purešević i Miša Predić pohapšeni. Veze su se pokidale i Franja ništa nije mogao postići. Nije bilo dobro da ostane dugo kod svojih rođaka, niti je on to hteo, da ih ne bi izložio smrtnoj opasnosti. Razmišljao je da pređe u Bačku i pokuša da pronađe Danila Grujića ili Tozu Markovića. Ali bez tačne predstave o pokretu u Bačkoj i bez unapred dogovorenih veza, pao bi u ruke mađarskim okupatorskim vlastima. Zato je rešio da krene dublje u Mađarsku, uostalom bio je, kako se to kaže, zavičajan u njoj, rođen je, kao što se zna, u Segedinu. Otišao je u Budimpeštu, tamo se povezao sa mađarskim antifašistima, naravno ne pod svojim pravim imenom. Međutim, taj pokret nije bio naročito jak, bolje reći tadašnja vlast je bila čvrsta i dobro organizovana pa je ubrzo uhapšen. U zatvoru se nije predavao beznađu, nije hteo da čami u logoru, hteo je na slobodu, u borbu. Zato je 1942. godine uspeo da pobegne iz logora, ali ubrzo je uhvaćen i vraćen u ropstvo. Ovaj neuspeh nije ga obeshrabrio, i dalje je maštao ali i racionalno razmišljao i pravio planove kako da pobegne iz logora. Odlučan, kao i uvek, snalažljiv i komunikativan, uspeo je tokom 1944. godine da uspostavi veze sa mađarskim pokretom otpora. Uz pomoć Mađara antifašista ponovo je uspeo da se izbavi iz logora. Uspostavio je vezu sa jedinicama Crvene armije koje su već ušle u Mađarsku...³⁸

Tokom završnih borbi za oslobođenje Mađarske, Franja se razboleo od tifusa. Kao rekonvalescent prebačen je u Petrovgrad (opet grad nosi to ime od 2. oktobra 1944, kada je oslobođen). Posle nekoliko teških godina, najtežih u njegovom životu, došao je u grad u kojem je proveo najlepše godine svog života, ranu mladost i gimnazijske dane, ali u kojem je započelo i stradanje njegove porodice. Tu je saznao za tešku tragediju koja je pogodila njegovu porodicu, njegove najbliže, što je on naslućivao sve vreme od 1941. godine. U vihoru ovog groznog rata nestali su gotovo svi njegovi najdraži. Otac Filip – Franja, njegova braća Andrija i Pavle, zet Hugo i sestrić Đorđe Rajs umoreni su krajem septembra 1941. Majka Sidonija i sestra Jelisaveta, udata Rajs, umorene su sredinom januara 1942. godine. Supruga njegovog brata Pavla, Irena i njihovi kćerka Eva i sin Petar stradali su krajem juna 1944. u Aušvicu.³⁹ Iako se vodi da je dan smrti njegove sestre

37 Usmena izjava dr Mirka Carana, Franjinog sestrića, data autoru ovog rada.

38 NMZ, Zbirka II, inv. br. 211, 2.

39 Sreski sud – jug u Zrenjaninu, broj Vp. 1889/946, prepis.

Magde Darvaš isti kad i majčin i sestre Jelisavete, ona je sa mužem Laslom Darvašem tokom mađarske fašističke racije u Starom Bečeju, u Bačkoj, bačena pod led, u reku Tisu, za Božić 1942... Ali nije bilo sasvim uništeno stablo porodice Hercog... Ostale su neke stare grane i novi izdanci, s Franjom na čelu, da nastave život i priču o ovoj snažnoj porodici. Preživeli su sam Franja, njegova sestra Julija sa decom Mirkom i Svetlanom, koju je ona rodila u braku sa Srbinom iz Bečkereka Miloradom Caranom. Kod Julije je bio i preživeo rat Jovan Rajs, njihov sestrić, mladi sin sestre Elizabete i Huga Rajsa. Deca Franjinog i Juljinog starijeg brata dr Andrije Hercoga i Jelene Stanisavljević, Dragan i Verica, takođe, bili su u životu. Kao i sinovi sestre Magde i Lasla Darvaša, Daniel i Gabriel – Gabor Darvaš. Njih dvojicu je služavka Mađarica, kada su im roditelje bacili pod led, odvela u Budimpeštu. Zahvaljujući ovoj plemenitoj ženi ova deca su preživela rat i danas žive u Budimpešti.⁴⁰

Ispunjen bolom za postradalima, ali i srećan zbog onih koji su preživeli Franja je nastavio borbu za sebe i sve njih. Tokom 1945. godine lečio se i oporavljao od teške bolesti. Sledeće godine je otišao u Zagreb da okonča studije, do maja 1947. ispolgao je sve ispite i odbranio diplomski rad. Opet je, kao lekar, postao borac; sada na humanom polju. Težište svoje borbe preneo je sa oružanog i političkog polja na polje zdravstva, kao i javnog i društvenog života.

Po završetku studija došao je u Beograd i oženio se Natalijom Luković, rodom iz Čačka, svojom devojkom i kolegicom sa studija iz predratnog vremena. Supružnici Hercog najpre su dobili posao u Beogradu. Franja je radio kao pedijatar na Dečjoj klinici. Njegova posvećenost poslu i uspesi u struci otvorili su mu lepu stručnu perspektivu. U Periodu od 1949. do 1951. izvesno vreme je proveo na specijalizaciji u Briselu i Parizu. Godine 1951. postavljen je za asistenta na Katedri za pedijatriju Medicinskog fakulteta u Beogradu. Pored toga, tokom 1948. učestvovao je na velikoj radnoj akciji, izgradnji autoputa Beograd – Zagreb. Tokom 1949. godine bio je uključen u akciju suzbijanja zaraznih bolesti na Kosovu i Metohiji, u gradu Uroševcu i okolini.

Početakom pedesetih godina njegova supruga Natalija, sa decom Đorđem i Mirjanom, dolazi u Čačak, rodni grad gospođe Natalije Hercog. Naime, ona i Franjo su se odazvali pozivu mnogih Čačana da dođu na red u čačansku bolnicu. Franja je napustio mesto asistenta na fakultetu i život u prestonici da bi otišao u unutrašnjost. Ali, za njega je od asistentskog mesta i perspektive univerzitetskog profesora bio važniji rad na neposrednoj zdravstvenoj zaštiti naroda. Stanovnici Čačka i okoline su ga lepo primili. Cenili su njegovu odluku da dođe u ovaj grad, a bio je i oženjen njihovom sugrađankom. Uz sve

40 Saga o porodici Hercog, 14.

to, jedan Jevrejin, njegov zemljak i kolega sa studija, dr Stevan Ber, ostao je u Čačku u lepoj uspomeni. Taj plemeniti čovek je od 1940. godine radio kao lekar u čačanskoj bolnici. Bio je uključen u pripreme ustanka u čačanskom kraju, a u jesen 1941. stupio je u Čačanski partizanski odred. Hrabro je poginuo kao lekar tog odreda 21. oktobra iste godine, previjajući jednog ranjenog borca. Posle Berove smrti borcima Čačanskog partizanskog odreda lekarsku pomoć je pružao dr Gojko Nikoliš, lekar Kraljevačkog partizanskog odreda.⁴¹ Došavši u Čačak Franja Hercog je, pored toga što je neumorno radio kao dečiji lekar, pratio šta se novo dešava u struci i stalno se usavršavao. Radio je ne gledajući na radno vreme. U svako doba, danju i noću, bio je spreman da ode do pacijenta, bilo u Čačku bilo u najzabačenije selo. Narod u ovom gradu i okolini je ubrzo zavoleo ovog požrtvovanog čoveka zbog njegove spremnosti da se u svakom momentu nađe na usluzi, posebno deci. Zato je već 1955. godine postavljen za upravnika bolnice u Čačku, a istovremeno je bio i načelnik Dečjeg odeljenja u toj ustanovi; bio je i načelnik zdravstvene službe u Čačku. Na čelu čačanske bolnice bio je skoro deceniju i po. Posle toga, smatrajući da je dovoljno dugo obavljao dužnost direktora bolnice, prepustio je tu dužnost mlađima. Ali ostao je da radi i dalje na Dečjem odeljenju, neumorno i sa velikim entuzijazmom.

Miodrag Cvetić

Franja Hercog and Ruza Sulman, Leaders of the Anti-Fascist Struggle in North Banat in 1941

S u m m a r y

Ruza Sulman was one of the most distinguished personalities in Zrenjanin (then Beckerek and Petrovgrad) in the decade leading to the World War 2, active in its social, political, cultural and sporting life. She was also active in a number of other organizations, including labor unions.

In the years leading to the War, she joined the democratic and revolutionary Communist Movement in Zrenjanin. Like many other people in those days, young in particular, she believed it to be an avant-garde movement fighting for better living conditions of some social strata, especially workers and poor farmers, against racism and chauvinism and for gender equality, a new world and a better life for "the humiliated and insulted ones".

41 Mladen S. Stefanović, partizanski vidari, Čačak, 1973, 31 – 33; 197 – 198.

Able, daring and dedicated, she soon became one of the region's main Communist leaders. She was placed under police surveillance and arrested in May 1941. She was also the only woman tried in one of the biggest and most notorious legal cases against Communists in Yugoslavia between the two world wars. This physically fragile but morally strong girl endured the police interrogations and the trial bravely and courageously. Her entire demeanor contributed greatly to the outcome of the trial in favor of the accused.

With the German occupation of Yugoslavia in 1941, Ruza Sulman became one of the main organizers and leaders of the partisan uprising against the enemy in northern Banat. Unfortunately, she was soon arrested. She kept her poise even during her last moments facing a firing squad. Ruza Sulman's life ended near her beloved native town, in late July 1941. She was 24.

Like Ruza Sulman, Franja Hercog was one of the leading figures in the public life of Zrenjanin. In the period before the World War 2, he left a deep mark in the field of sports. As a footballer — fast, brisk, uncompromising in duels and a champion of fair play — he set standards for the future backs. But more importantly, his name is inseparable from the history of anti-fascist struggle of the people of northern Banat. In the crucial year of that struggle, 1941, when it took a lot of courage to strike back at the invincible armada of the Third Reich, Franja joined the struggle without hesitation. The little Davids of the anti-fascist struggle in Banat rose against the huge Goliath of Nazism.

In the early days of the uprising, in July 1941, Franja was one of the leaders of the anti-fascists in northern Banat. Unfortunately, already in summer that year, this movement suffered serious blows and losses. Franja had to flee to Backa and then further north, where he got arrested by Hungarian fascists and interned in a concentration camp in Hungary. But he refused to resign himself to being a passive prisoner. He made a getaway plan and escaped already in 1942, but got caught and returned behind barbed wire once again. He finally managed to escape in 1944.

Immediately after the war, Franja Hercog resumed and completed his studies of medicine in Zagreb. While during the war his main priority was to fight against Nazism and for the freedom of all human beings, regardless of race, religion and nationality, his main goal in the post-war period was public health. He made a significant contribution in the pediatric field. He spend most of his career as a physician in the town of Cacak and its environs. It is in this town that this former anti-fascist leader, great humanist and — it is safe to say — knight of medicine died.